

6 Mavzu: Oziq-ovqat xavfsizligi - milliy oziq-ovqat mahsulotlari bozorining strategiyasi

Reja:

- a. Oziq-ovqat xavfsizligi: tushuncha va tajriba. Oziq-ovqat balansi;
- b. O'zbekiston Respublikasida oziq-ovqat ta'minoti. Oziq-ovqat iste'moli;
- c. Oziq-ovqat xavfsizligining makroiqtisodiy jihatlari. Oziq ovqat xavfsizligining institutsional jihatlari. Oishloq xo'jalik jihatlari;
- d. Iste'molni qo'llab-quvvatlash siyosati. Farovonlik jihatlari. Siyosiy jihatlari;
- e. Oziq-ovqat xavfsizligini ta'minlashda subsidiyalash masalalari.

Kalit so'zlar: Oziq-ovqat xavfsizligi, Oziq-ovqat balansi, Oziq-ovqat ta'minoti, Oziq-ovqat iste'moli, Makroiqtisodiy va institutsional jihatlari, Farovonlik jihatlari, Siyosiy jihatlari, Subsidiyalash masalalari.

Foydalangan adabiyotlar:

Asosiy adabiyotlar

13. Abdug'aniev A., Abdug'aniev A.A. Agrar siyosat va oziq-ovqat xavfsizligi -(darslik)- T.: TDIU, 2004. - 304 bet.
14. Abdug'aniev A., Avdug'aniev A.A. Qishloq xo'jaligi iqtisodiyoti. Darslik. -T.: O'zbekiston yozuvchilar uyushmasi adabiyot jamg'armasi nashriyoti, 2006 yil. -288 bet.
15. Abdug'aniev A., Abdug'aniev A.A. - Qishloq xo'jalik iqtisodiyoti. Darslik. -T.: TDIU, 2004. - 304 bet.

Qo'shimcha adabiyotlar:

1. Iqtisodiyotning agrar sektori. T.Jo'raev, Sh. Allayarov, X.Asatullaev, T. Umarov, Ma'ruzalar matni. -T.: TIM, 2012
2. Salomov T. Hamdamov Q.S. Tursunxo'jaev T.L., To'raxo'jaev T.I., Hakomov R.X., O'roqov N.I., Aripov I.M., Jahon qishloq xo'jaligi. O'quv qo'llanma. - T.: TDIU, 2004. - 128 b.
3. Hakimov R. Agrosanoat majmuasi iqtisodiyoti, -T.: MCHJ "RAM-S", - 2007. 367 b.
4. Hakimov R., Otaqulov M., Yusupov E., Yusupov M., Agrosanoat majmui iqtisodiyoti. O'quv qo'llanma. - T.: TDIU, 2004. - 160 b.
5. Salimov T., Hamdamov Q.S., Tursunxo'jaev T. L., To'xtaev T.I., Xakimov R.X., O'roqov N.L., Aripov I.M. Jahon qishloq xo'jaligi. O'quv qo'llanma. - T.: TDIU, 2004. - 128 b.

Xorijiy adabiyotlar:

1. Gail L. Cramer, Clarence W. Jensen, Douglas D. Southgate, Jr. Agricultural Economics and agrobusiness. - New York, 2001. - 519 p.
2. Just R.E., N Bockstael. Commodity and resource policies in Agricultural Systems, Springer-Verlag, Berlin Heidelberg 1991
3. OECD (2012), Food and Agriculture, OECD Green Growth Studies, OECD Publishing. <http://dx.doi.org/10.1787/9789264107250-en>
4. David Colman and Trevor Young, 1989. Principles of Agricultural Economics. Markets and Prices in Less developed countries. Cambridge. Cambridge CB2 1RP, United Kingdom.

Internet saytlari

1. www.samqxi.uz - Samarqand qishloq xo'jalik instituti veb-sahifasi
2. www.lex.uz - O'zbekiston Respublikasi Qonun hujjatlari ma'lumotlari milliy bazasi.
3. www.agro.uz - O'zbekiston Respublikasi Qishloq va Suv xo'jaligi vazirligi portali.
4. www.stat.uz - O'zbekiston Respublikasi Davlat Statistika Qo'mitasi portali
5. www.gov.uz - O'zbekiston Respublikasi Hukumat portali.
6. www.fao.org - Birlashgan millatlarning qishloq xo'jaligi va oziq-ovqat tashkiloti portali.

1 Oziq-ovqat xavfsizligi - milliy oziq-ovqat mahsulotlari bozorining strategiyasi.

Oziq-ovqat muammolarining ikki jihati mavjud: iqtisodiy va ekologik *Iqtisodiy- iqtisodiy* jihat oziq-ovqat mahsulotlarini ishlab chiqarish yoki etishmavotgan qismini import qilish bilan bog'liq bo'lgan hamda aholining barcha qatlamlarini u bilan ta'minlash bilan bog'liq masalalarni qamrab oladi. *Ekologik* jihat atrof-muhitni saqlash va aholi sog'ligi uchun xavfsiz bo'lgan oziq-ovqat mahsulotlarini ishlab chiqarishni ta'minlaydigan tadbirlarni o'z ichiga oladi.

Oziq-ovqat muammosini hal qilish keyingi paytlarda jahon qishloq xo'jaligi rivojlanish tendentsiyasidan kelib chiqadigan qiyinchiliklarga mos ravishda ancha qiyinlashmoqda. Oziq-ovqat mahsulotlarini ishlab chiqarishining o'sish darajasi unga bo'lgan ehtiyojning o'sish darajasidan sezilarli past bo'lmoqda. Natijada ko'pgina hududlarda surunkali ocharchilik muammosining paydo bo'lishi ko'zga tashlanmoqda.

Etakchi mutaxassislarning fikricha, *to'vib ovqat emaslik* — normal rivojlanish uchun kerak bo'ladigan minimum kaloriya, protein va boshqa ozuqa vositalar to'liq bo'lmagan holdagi ovqatlanishdir. To'vib ovqat emaslikning quvi darajasi - *ocharchilik* bo'lib, u ovqat tarkibida haddan tashqari kaloriyaning pastligi bilan tavsiflanadi.

To'vib ovqat emaslik aholi ion boshiga daromad darajasi past bo'lgan davlatlar uchun xosdir. Bunday holat daromad darajasi o'rtacha bo'lgan va hattoki neft qazib oluvchi mamlakatlarda ham mavjuddir. Normal ovqatlanish standartlari Butunjahon sog'liqni saqlash tashkiloti va FAO kabi milliy va xalqaro maxsus tashkilotlar tomonidan aniqlanadi.

1953 yilda AOSHda o'rtacha normal ovqatlanish standart 3200 kkal/kun ni tashkil qilgan bo'lsa, hozirgi kunda bu ko'rsatkich 2700 kkal/kun ni tashkil qiladi. 2150 kkal va undan past iste'mol qiladigan shaxslar to'vib ovqat emavdigan va ocharchilik chegarasida bo'lganlar kategoriyasiga, 1520 kkal va undan kam iste'mol qiladigan shaxslar esa ocharchilik kategoriyasiga kiradi.

Faol hayot tarzidagi katta yoshdagi odamning ma'lum vaqtdagi energiya xarajatlarini umumiy darajasini FAO ekspertlari quyidagi tarzda hisoblashni tavsiya qilishadi:

$$Ex = K * M * Vp$$

Bu erda:

Ex - organizmning umumiy energiya xarajatlari.

K - 1 kg massaning energiya xarajatlari koeffitsienti, kkal,

Vp - sutkaning ma'lum vaqti.

K ning hisob-kitob darajasi davriy ravishda aniqlab boriladi. Hozirgi vaqtda bu ko'rsatkich 50 ga teng hisoblanadi. O'rtacha standart sutkasiga 2500 kkal ni tashkil qiladi, bunda 40 g protein va boshqa kerakli ozuqa buyumlarini o'zida qamrab oladi.

O'rtacha odam organizmining normal hayot faoliyatini ta'minlash uchun avqatlanish kalirvasi o'rtacha 2500-3500 kkal/sutka ni tashkil qilishi lozim. 1000-1500 kkal/sutkadan kam ovqatlanish kaloriyasini tashkil qilgan ovqatlanish ratsioni hayot davomiyligini kamaytirishga olib kelishi mumkin. FAO ning baho berishicha planetamizda tizimli ravishda 500 mln odam ocharchilikda yashaydi va taxminan 1 mlrd odam to'vib ovqat emavdi.

Energiya iste'moli darajasiga bog'liq ravishda inson yashash faoliyati 3 ta turga bo'linadi:

- *optimal* - 2500-3500 kkal/sutka chegarasida;
- *etishmavdigan* - 1500 dan zivod. ammo 2500 kkal/sutkadan kam;
- *kritik* - 1500 kkal/sutka dan kam iste'mol qilinganda.

Sutkasiga 1000 kkal dan kam energiya iste'mol qilinganda inson havoti taxminan 50% ga qisqaradi. Energiya iste'moliga mos ravishda asosiy oziq-ovqat mahsulotlari bilan ta'minlanish uchta umumiy darajaga bo'linadi:

- **etarli** - 100%;
- **etishmavdigan** - 50-99%;
- **kritik** - 50 % dan kam.

Ovqatlanish sifatini baholashda uning mavjudligi va tarkibi bilan bir qatorda xavfli mahsulotlarni iste'mol qilish ham kiradi. Toksikantlar quyidagilar bo'lishi mumkin:

- tuproq, asosan, radionuklidlar bilan zaharlangan, sanoat korxonalarini va avtomagistrallarga

yaqinligi:

- mineral o'g'itlar, asosan, nitratlar, tarkibida azotli moddalar, fosfatlar, kalivli o'g'itlar,

strontsiy mavjud bo'lgan:

- go'ng, tarkibida og'ir metall va organik toksikantlar mavjud bo'lgan;
- atmosferadagi aerozollar va suv.

Yuqoridagilarni e'tiborga olgan holda oziq-ovqat xavfsizligi murakkab sintetik qarash hisoblanib, u xususiy ishlab chiqarishning o'zi bilan to'raligicha hal qilinmaydi va chuqur izlanishlarni talab qiladi. SHuning uchun ham xalqaro tashkilotlar doimiy ravishda oziq-ovqat miqdorini kuzatib vurishadi, istiqbolini o'rganishadi va agar bu resurslar zahiralari qisqaradigan bo'lsa ehtimolli muammolar haqida mahalliy hukumatlarni ogohlantirishadi.

2 O'zbekiston Respublikasida oziq-ovqat ta'minoti. Oziq-ovqat iste'moli;

Oziq-ovqat mahsulotlariga bo'lgan talabni aniqlashda bir qator iqtisodiy va ijtimoiy ko'rsatkichlarning holatiga asosan aniqlanadi. Kelajakdagi talabni aniqlashga vordamlashuvchi asosiy ko'rsatkich kutilayotgan **aholi daromadlari darajasi** hisoblanadi. Bu ko'rsatkich o'z navbatida milliy daromad darajasi va valbi mahsulot hajmiga bog'liq ravishda shakllanadi. Aholining bandlik darajasi va mehnat unumdorligi ham bilvosita daromad darajasiga va qishloq xo'jaligi mahsulotiga talab tarkibi va darajasiga ta'sir ko'rsatadi.

O'z navbatida qishloq xo'jaligi mahsulotlariga talab haimi va tarkibi istiqbolini belgilashda bundan tashqari quyidagi shartlar ham ta' sir ko'rsatadi:

- bandlik darajasining o'zgarish tendentsiyasi (fizik ish va aqlli mehnat bilan bandlik);
- hayot tarzining o'zgarishi (avtomobildan foydalanish, uy-joyga ega bo'lish kivitim-kechaklarga ehtivoi);
- qishloq xo'jaligi mahsulotlari o'rnini sintetik va sun'iy tolalar, sun'iy teri va jun, oksilli

ozuqalar o'rnini kimyoviy almashtirishlar egallashi.

Oziq-ovqat mahsulotlariga talabning shakllanishida ijtimoiy-madaniy omillar ham katta ta' sir ko'rsatadi, ular sirasiga hayot tarzi, kishilarning o'rtacha yoshi, ovqatlanish an'analari kabilar kiradi.

Oziq-ovqat xavfsizligini hal qilishning asosiy maqsadi ichki va tashqi omillarning o'zgarishidan qat'iv nazar xom-ashyo va oziq-ovqat mahsulotlari bilan garantiyalash va turg'un holda ta'minlashdir.

- har bir odam uchun oziq-ovqat mahsulotlarining ega imkoniyatining mavjudligi;

- aholining barcha ijtimoiy qatlami uchun oziq-ovqat mahsulotlariga ega bo'lishga iqtisodiy imkoniyatning mavjudligi;

- ratsional ovqatlanish uchun etarli miqdordagi sifatli mahsulotlarni iste'mol qilish; Oo'vilgan maqsaddan kelib chiqib oziq-ovqat xavfsizligini quvidagi vazifalarni hal qilish orqali ta'minlanadi:
- barqaror iqtisodiy sharoitlarni yaratish;
- samarali agrar sivosat yuritish;
- xo'j alik sub'ektlari uchun bir xil imkoniyatlarni ta' minlash;
- axoli bandligi sohasida aqli milliy sivosat yuritish;
- to'la oziq-ovqat mahsulotlariga ega bo'lishga tengsizlik va kambag'allikni yo'qotishga vo'naltirilgan iitimoiv sivosatning olib borish va undan foydalanish:
- turg'un, intensiv va turli-tuman oziq-ovqat ishlab chiqarishga erishish, mehnat unumdorligi va samaradorligini oshirish;
- mahalliy oziq-ovqat ishlab chiqarish imkoniyatlarini oshirish maqsadida agrasanoat maimuini rivojlantirish strategiyasini amalga oshirish;
- xom-ashvo va oziq-ovqatlarni ishlab chiqarish, qayta ishlash va saqlash sohalarida ilg'or texnologivalarni joriv qilish;
- xalqaro mehnat taqsimoti ustunlaridan foydalanish;
- eksport-import faoliyatini optimallashtirish orqali tashqi iqtisodiy faoliyat yuritish;
- agrar sohani investitsiyalash.

3 Oziq-ovqat xavfsizligining makroiqtisodiy iihatlari. Oziq ovqat xavfsizligining institutsional jihatlari. Qishloq xojalik jihatlari;

Aholi guruhlarini daromad darajasi bo'ytcha o'rganish shuni ko'rsatadiki, iste'mol darajasi va daromad darajasi o'rtasida bog'liqlik mavjud. Oziq-ovqat mahsulotlarig bo'lgan talabning daromadlar darajasiga mos ravishda o'zgarishini uning elastiklik ko'effitsienti bilan aniqlasa bo'ladi. Bu ko'rsatkich daromad darajasining 1 %ga o'zgarishi talabning qancha miqdorda o'zgarishini ko'rsatadi. Aholi daromadlari o'zgarishi bilan bog'liq oziq-ovqat mahsulotlariga bo'lgan talabning elastikligi quyidagicha aniqlanadi:

$$K_e = \frac{Y}{X}$$

Bu erda, K_e - elastiklik ko'effitsienti;

U_1 - mahsulot iste'moli o'sishi;

u - baza davridagi iste'mol;

X_1 - aholi jon boshiga daromadning o' sishi;

x - baza davridagi aholi jon boshiga daromad.

Oziq-ovqat xavfsizligi muammolari bilan shug'ullanuvchi olim Engelning tadqiqotlariga kora aholi daromadlarinig o'sishi bilan ularning oziq-ovqat mahsulotlariga xarajatlari ulush nuqtai- nazaridan kamayadi. "Aholi daromadlari o'sishi bilan oziq-ovqatlarga bo'lgan talab kamayadi va aksincha daromadlarning pasayishi bilan talab o'sadi" (Engel qonuni).

Oziq-ovqat mahsulotlariga bo'lgan talab darajasining o'sishi (normativ va unga yaqinlashish) bilan ovqatlanish tarkibida sifat bo'yicha takomillashish bo'ladi. SHu bilan birgalikda iste'mol qilinadigan mahsulotlari miqdori sezilarsiz darajada o'zgaradi va elastiklik ko'effitsienti yuqori bo'lmaydi. Uning sezilarli darajada o'zgarishi oziq-ovqatlarga bo'lgan bahoning oshishi hisobiga bo'ladi. Oishloq xo'jalik mahsulotlariga istiqboldagi talabni o'rganishga kutilayotgan aholining

daromad darajasi asos bo'ladi. O'z-o'zidan daromad darajasi milliy daromad darajasining u esa o'z navbatida yalpi mahsulot hajmining pirovard ko'rsatkichi hisoblanadi.

Oziq-ovqat mahsulotlariga bahoga bog'liq holda elastiklik darajasi bir qator omillardan kelib chiqadi ularning asosiylari quyidagilar hisoblanadi:

- almashuvchanlik (almashuvchi tovarlar qancha ko'p bo'lsa, unga bo'lgan talab darajasi elastik bo'ladi):
- iste'molchi byudjetida tovarning tarkibiy ulushi (u qaysi tovarga nisbatan yuqori bo'lsa avnan shu tovarning elastikligi yuqori bo'ladi):
- vaqt omili (vaqt davomida talab tobora elastiklashib boradi):
- dostupnost tovara (tovar defitsitligi darajasi qancha yuqori bo'lsa, shu tovarning elastikligi shuncha past bo'ladi):
- avni tovar qondiradigan ehtiyojning inensivlik darajasi (kundalik va davriy)

Talabning klassik qonuni bo'yicha boshqa teng sharoitlarda

Oziq-ovqat xavfsizligi holati ikki ko'rsatkich bilan baholanadi: kelgusi yil hosiligacha saqlashga qoldirilgan g'alla zahirasi.

1-jadval.

Oziq-ovqat havfsizligining tarkibi.

Daraja	Muammoni hal qiluvchi	Sub'ektning funksiyasi
1	2	3
Global	BMT, Ixtisoslashgan organlar (FAO, WTO, Oziq-ovqat xavfsizligi bo'yicha qo'mita, Jahon banki va boshqalar)	Davlatlarning barqaror iqtisodiy rivoilanishiga vordam qilish, oziq-ovqat mahsulotlari bilan ta'minlashning uzoq muddatli dasturlari, oziq-ovqat zaxiralarini yaratish
Subhududiy	Mos tashkilotlar bilan hududlararo kelishuv, forumlar	Barqaror iqtisodiy rivoilanishga vordam qilish, oziq-ovqatlarning sifat
Millatlararo (davlatlararo)	Kam tashkillashgan birlashuv (Eldan tashqari). Oziq-ovqat	Davlat va mahalliy oziq-ovqat fondlarini shakllantirish va

	mahsulotlarini baholari, standartlari, savdosi bo'yicha yakuniy kelishuvga asoslangan mustaxkam aloqalar. Forumlar, boshqa kuchsiz shakllanmalar	barqaror iqtisodiy rivoilanishiga vordam qilish. Oziq-ovqat mahsulotlarini sifat parametrlarini yaxshilash.
Milliy (davlat)	Hukumat, davlat xuquq organlari	Barqaror iqtisodiy o'sish, davlat oziq-ovqat fondlarini shakllantirish, talab va taklif balansi
Mahalliy	Xududiy boshqaruv organlari (munitsipalitet, tuman, viloyat)	Uy xo'jaligi daromad olish uchun shirkat yaratish, mahsulot bilan ta'minlash va
Aholi guruhlari	Daromad darajasi guruhlari bo'yicha uy xo'jaliklari	Daromadga erishish, ilmiy me'yorlar bo'yicha iste'molni ta'minlash.
Oila	Uy xo'jaligi	Oziq-ovqat mahsulotlarini tejash va iste'mol qilish.

FAO ning faolivat vo'nalishlari:

- oziq-ovqat xavfsizligi va ovqatlanish;
- qishloq iovlarini va qishloq xo'jaligini mustaxkam rivojlantirish;

FAO oldidagi muammolar:

- aholi o'sishining vuqori darajasi;
- MDH davlatlarida qishloq xo'jaligi ishlab chiqarishni pasaytirish;
- rivojlanayotgan mamlakatlar yordamlari qisqartirishlari;
- ocharchilikda vashavotganlarning oshib ketavotganligi;
- uzoq vaqt jahon bozorida qishloq xo'jalik mahsulotlarining past bahodaligi.

FAO oziq-ovqat xavfsizligini baholashda ettita indikatordan foydalanadi:

1. Jahon g'alla bozori zahirasini iste'molga solishtirish, bu oziq-ovqat xavfsizlik darajasini aniqlash va favqulodda holatlar paytida garantivani ta'minlashda yordam beradi (normativ-17%, ya'ni g'alla zahirasi 60 kunlik iste'molga etishi kerak).
2. G'allani eksport qiluvchi mamlakatlar taklifini extiyojga solishtirish (Argentina, Avstraliya, Kanada, EI, AOSH).
3. Jami g'alla va uning turlari bo'vicha eksporter mamlakatlarning o'tuvchi zahiralari ichki iste'molga solishtirish (oziq-ovqat va ozuqa maqsadlari bo'vicha).
4. Hindiston, Xitov va MDH davlatlarida g'alla ishlab chiqarish tendentsiyasi (o'tgan vili va vaqin 10 villikdagi o'rtacha villik o'sish).
5. G'alla import qiluvchi rivojlanayotgan mamlakatlarda g'alla ishlab chiqarishning o'zgarishi.
6. Xitov va Hindistondan tashqari rivojlanayotgan mamlakatlarda g'alla ishlab chiqarish tendentsiyasi.
7. G'alla turlari bo'vicha o'rtacha villik eksport baholari.

AOSH dunyoda birinchi bo'lib oziq-ovqat mahsulotlarini strategik ahamiyatini tan oldi va o'zining asosiv a'loq xo'jaligi mahsulotlarini eksport qiluvchi sifatidagi imkoniyatlarini import qiluvchi mamlakatlarga sivosiv ta' sir qilishni boshladi. Hozirgi kunda 100 dan ortiq mamlakat g'alla importiga qaram hisoblanadi.

Har bir mamlakat oziq-ovqat xavfsizligini ta'minlash uchun tadbirlar qabul qiladi. Bu tadbirlar bir qator shartlarga, jumladan, iqtisodiy rivojlanish darajasiga ham bog'liq bo'ladi. Kam daromadli mamlakatlarda oziq-ovqat muammolarini hal qilish qivnchiliklar tug'diradi. Ocharchilikdan o'zini himoya qilish masalalari bo'vicha taniqli mutaxassis P. Lindert ocharchilik xavfi uning qandav tartibdagi ko'rinishda deb hisoblaydi.

Oziq-ovqat xavfsizligi holati ikki ko'rsatkich bilan baholanadi: kelgusi vil hosiligacha saklashga qoldirilgan g'alla zahirasi, hamda aholi ion boshiga ishlab chiqarish haimi. Zahira darajasi villik iste'molning 17% idan kam bo'lmasligi xavfsiz hisoblanadi. Zahiraning o'zgarishi ishlab chiqarish va iste'molni solishtirishga imkon beradi. Jahon miqvosidagi zahiraning kritik darajada pasavishi jahon bo'vicha oziq-ovqat xavfsizligining barqaror emasligi va g'alla bahosining o'sishini bildiradi.

Mamlakat darajasida va mamlakat ichidagi oziq-ovqat xavfsizligi chegarasi va holatini baholashda etarli hamda balanslashgan iste'mol tamoviliga asoslangan uslubiy yondoshishlardan foydalaniladi. Etarli va balanslashgan ovqatlanish me'vorlari, yoshi, ish faoliyati, yashash joyi va milliy xususiyatlarini hisobga olishi lozim.

Milliy oziq-ovqat xavfsizligini ifodalovchi ko'rsatkichlar quyidagilardan iborat:

1. *Oziq-ovqat mahsulotlari umumiy energetik qiymati* quyidagicha

aniqlanadi:

$$G = I^m \cdot g \cdot z$$

bu erda, m_i - i - mahsulot massasi,

g_i - i - mahsulot enershetik qiymati/

Hayotiy muhim energetik resurslarni ehtivoj, sharoitlarga (professiya, vosh, vashash joyi, daromad) bog'liq holda 2500-3500 kkal/sutka chegarasida bo'lishi lozim.

2. Asosiy oziq-ovqat resurslari istemolining optimal darajasi quyidagicha aniqlanadi:

$$\sum_{k,i} \Pi_k = I \cdot m_i \cdot p_i$$

bu erda, Π_k - k - oziq-ovqat buyumining umumiy

miqdori, m_i - i - mahsulot massasi,

P_{ki} - i - mahsulotdagi k- oziq-ovqat buyumining ulushiy tarkibi.

Alohida hudud voki mamlakatning oziq-ovqat xavfsizligini baholash uchun quyidagilarni bajarish muhimdir:

Har bir mamlakat agrar sivosatining asosiy muammosi oziq-ovqat xavfsizligi muammosini hal qilish hisoblanadi. O'zbekistonda ham mamlakat oziq-ovqat xavfsizligini hal qilish 25 millionli xalqning muammolarini hal qilish maqsadlari uchun ham ahamiyatlidir. SHu jihatdan olganda oziq-ovqat mahsulotlari bozorini tashkil qiluvchilarni o'rganish va takomillashtirish agrar siyosat maqsadlarini amalga oshirish vositalaridan biri bo'lib ham hisoblanadi. O'zbekistonda oziq-ovqat xavfsizligi muammosini oziq-ovqat mahsulotlari bozori hal qiladi. Mamlakat oziq-ovqat xavfsizligi muammosini hal qilish uchun quyidagi tadbirlarni amalga oshirish lozim:

- g'alla va g'alla mahsulotlariga bo'lgan aholi talabini imkon qadar milliy ishlab chiqarish hisobiga qondirish;
- aholining meva-sabzavot mahsulotlariga bo'lgan talabini qondirish. buning uchun ishlab chiqarilayotgan mahsulotlar ekologik jihatdan tozaligini ta'minlash, bu mahsulotlarning saqlanuvchanligini oshirish;
- mamlakat aholisini salomatlik uchun muhim ahamiyat kasb etadigan chorvachilik mahsulotlari bilan taimanlash. Buning uchun keyingi villarda vo'l qo'vilgan kamchilklar natijasida chorva mollari bosh sonining kamayib ketishi natijasida aholining biroz vomonlashgan aholining go'sht va go'sht mahsulotlariga bo'lgan talablarini qondirish vo'llarini ishlab chiqish lozim.

Mamlakatimizda oziq-ovqat xavfsizligi muammolarini hal qilish borsida qator tadbirlar ishlab chiqildi. Bular sirasiga qishloq iovlar aholisini dehqonchilik qilishlari uchun tomorqa erlari ajratib berish haqidagi Prezident farmoni eng katta ishlardan biri hisoblanadi. Aynan shu narsa kishilarning un va un mahsulotlariga, meva-sabzavot mahsulotlariga bo'lgan talablarini va qisman chorvachilik mahsulotlariga bo'lgan talablarini qondirishga asos bo'ldi.

Oziq-ovqat mahsulotlari bozorining shakllanishi.

Oziq-ovqat mahsulotlari bozori mamlakat aholisi uchun iste'mol tovarlari va ishlab chiqaruvchilar uchun esa mahsulotlarini qulay sotishga asoslangan munosabatlarni shakllantiruvchi iqtisodiy munosabatdir. Oziq-ovqat mahsulotlari bozorini har bir tarmoq nuqtai-nazaridan tasniflash mumkin. Oziq-ovqat mahsulotlari bozorini mamlakat miqyosida tartibga solishda quyidagilarni e'tiborga olish lozim:

- mamlakat ichki bozorida ishlab chiqarish haimi va talabning haimi;
- ishlab chiqarish salohiyati va ishlab chiqarishni o'zgartirish imkoniyatlari;
  - mamlakat ichki bozoriga xoriidan kirishi mumkin bo'lgan tovarlar va mahsulotlar, ularning sifat darajasi, bahosi va shu kabi ko'rsatkichlari;
  - aholining ichki bozor tovarlari va xorijiy tovarlarga munosabatlari;
  - ma'lum davrga bozor talablarining o'zgarish imkoniyatlari.

Jahon oziq-ovqat bozorining shakllanishi istiqbollari.

Cheklangan resurslarni hisobga olgandagi jahon qishloq xo'jaligini rivojlantirish tendentsiyasi qishloq xo'jaligi ishlab chiqarish jarayonida yaratilayotgan oziq-ovqat va xom ashyo resurslarini yuqori o'sish sur'atlarini hattoki qisqa istiqbolda ham ta'minlab bo'lmasligini ko'rsatdi.

FAO ekspertlarining hisob-kitoblariga ko'ra 2030 yilda g'alla ishlab chiqarish 20-21 % ga o'sadi va 2150 mln. tonnaga etadi, ammo bu umumiy extivojning 80 % ini tashkil qiladi. Go'sht ishlab chiqarish 50-80 mln. tonnaga ko'pavadi va 230-260 mln. tonnaga etadi, ehtivoi esa 300 mln. tonnani tashkil qiladi (ehtivoi 76-86 % ga qondiriladi). Qo'shimcha o'sishning asosiy manbai cho'chqa va tovuq go'shti hisoblanadi.

Dengiz mahsulotlarini ishlatish 100 mln. tonna hoida saqlanib qoladi, ehtivoi 168 mln tonnani tashkil etadi (ehtivoi 60 % ga qondiriladi). Bashorat ko'rsatkichlaridan ko'rinadiki, 1950-1985 yillarda oziq-ovqat resurslarining o'sishi o'rtacha yillik 30 mln tonnani tashkil qilgan bo'lsa, 1985-1994 yillarda o'rtacha yillik 12 mln tonnani tashkil qildi, 1996 - 2030 yillarda o'rtacha yillik 5 mln tonnadan oshmasligi taxmin qilinmoqda.

Talab dinamikasi, aksincha o'sib boradi, planetamiz aholisi 2030 yilda 1996 yildagidan qariyb

2 barobar o'sadi va 8.9 mlrd kishiga etishi kutilmoqda. O'rtacha yillik o'sish viliga 90 mln kishini tashkil qiladi, shu bilan birgalikda jahon hududlari bo'yicha uning taqsimlanishi teng bo'lmaydi.

Hamma mamlakatlarning oziqlanish sifatini oshirishga qilayotgan harakatlari oziq-ovqat bozoridagi holatni yanada og'irlashtirmoqda. Hatto eng yaxshi holli tendentsivali rivojlanishda ham g'alla defitsiti 526 mln tonnani, go'sht 40 mln tonna, dengiz mahsulotlari esa 68 mln tonnani tashkil qiladi. Ayrim hisob-kitoblarga ko'ra oziq-ovqatlar bilan bog'liq vazivat yanada og'irlashadi. Bundan shunday xulosa kelib chiqadiki, oziq-ovqat bozoridagi talab va taklif balansini ta'minlash vaqin 2030 yilda muammoga aylanadi. Bu muammoni echishning quyidagi yo'nalishlari mavjud:

- ishlab chiqarish haimini ko'paytirish (bu ko'pchilik ekspertlarning fikricha, ko'rilayotgan davrda cheklovchi omillarning kuchi etadigan darajada emas);
- aholi sonini qisqartirish (qisqa davrda bunga erishishga ratsional usullarda erishib bo'lmaydi);
- oziq-ovqat iste'molini qisqartirish, va'ni, hayot darajasining pasayishi (ekspertlar fikricha aynan shu narsa amalga oshadi).

Ko'pchilik mamlakatlarning ichki va tashqi sivosati kelajakda oziq-ovqat muammolarining ijtimoiv-iqtisodiv jihatlari chuqurlashish darajasini ko'p tomondan aniqlab beradi. Bunga quyidagilarni asos qilib keltirish mumkin:

1. Dunvo bo'yicha aholi jon boshiga oziq-ovqat mahsulotlari ishlab chiqarish hajmining pasayishi uzoq muddatli davrga kirdi (avvalgidek, qisqa muddatli emas). Bu ijtimoiv, iqtisodiv va qishloq xo'jaligi sohasidagi xatolar, shuningdek, ekologik muvozanatning buzilishi bilan bog'liqdir. G'alla bilan eng yaxshi ta'minlanganlik yiliga 1983 yilda erishilgan bo'lib, u 345 kg ni tashkil qilgan,

ammo 1993 yilda u 303 kg ga tushdi, 2030 yilga kelib esa 240 kg ga tushishi kutilmoqda, bu ko'rsatkich 1989 yilga solishtirganda 65 % ni tashkil qiladi. 1990 yilda aholi ion boshiga 28 kg dengiz mahsulotlari ovlangan bo'lsa, bu ko'rsatkich 2030 yilda 12 kg tashkil qilishi kutilmoqda.

2. Oziq-ovqat mahsulotlari ishlab chiqarish xaimi va planeta aholisini ular bilan ta'minlanish darajasini kamayishi bilan bir qatorda alohida hududlar bo'yicha disproportsivaning kuchayishi ham kuzatilmoqda. 1990 yilda esa 1950 yilga nisbatan (40 yil ichida) AOSHda aholi ion boshiga g'alla ishlab chiqarish 32 % ga o'sdi va 1160 kg ni tashkil qilgan bo'lsa, bu ko'rsatkich G'arbiy Evropa mamlakatlarida 2 barobarga oshgan (500 kg) bo'lsa, Afrika mamlakatlarida esa 27 % ga qisqardi (118 kg). Ekspertlarning hisob-kitoblariga ko'ra 2030 yilda aholi ion boshiga g'alla ishlab chiqarish Xitovda ikki barobarga qisqarishi (164 kg), Hindistonda 15 % ga kamayishi (168 kg), Pokistonda 30 % ga (90 kg gacha), Eronda esa 31 % gacha (140 kg) kamayish kutilmoqda.

3. Oziq-ovqat bozorida barqarorlik darajasi pasaymoqda, bu baholarni ushlab turish, konyukturadagi sakrashlarni oldini olishga yordam beruvchi rezervlarning mavjudligini bilish aniqlanadi. 1987 yilda jahon g'alla zahirasi 104 kuni tashkil qilgan bo'lsa, 1994 yilda zahiralari 64 kungagina etardi va kundankunga zahiralari miqdori kamaymoqda. Ishlab chiqarish haimining kutilayotgan kamayishi oziq-ovqat bozoridagi holatida yanada keskinlashtiradi.

4. Uzoq muddatli sekin va barqaror ravishda narx pasayish davomiyligidan asosiy oziq-ovqat mahsulotlari turlari bo'yicha jahon baholarning o'sishi boshlandi. Birinchi navbatda dengiz mahsulotlari qimmatlashdi, kevin bu tendentsiya oziq-ovqatning boshqa turlari bo'yicha tarqaldi. Olimlarning hisob-kitoblariga ko'ra, kelayotgan 20 yillikda bug'doy narxi 66 % ga, makkajo'xori 37 % ga, guruch 30 % ga qimmatlashadi.

4 Iste'molni qo'llab-quvvatlash sivosati. Farovonlik jihatlari. Siyosiy jihatlari;

Jahon hamjamiyati oldida o'ta qiyin oziq-ovqat muammosini hal qilish bo'yicha barcha mamlakatlar uchun ahamiyatli qarorni aniqlash vazifasi turibdi. Bu erda ikki jihatti aytib ko'rsatish mumkin:

- *AOSH erishgan ichki istemol darajasiga molial olish.* Bunday maqsadni ko'pchilik mamlakatlari tanlagan, bunday xolatda 2030 yilda oziq-ovqat resurslari 2,5 mlrd kishiga etadi, bu planetada vashovchilari sonidan 3,5 marta kamdir.

- *oziq-ovqat resurslarini taxminan teng qismda hammaga bo'lish.* Bu holatda har bir odam hisobiga sutkasiga 450 g bug'doy to'g'ri keladi, ya'ni hozirdagi Hindiston aholisi ega bo'lgan resursga to'g'ri keladi.

Oavta taqsimot esa o'z navbatida nafaqat tijoriv, balki sivosiv xarakterga ham ega bo'ladi. Bu kambag'al mamlakatlar sonini o'sishi bilan bog'lanadi: 60 yillarda kambag'al va boy mamlakatlar 30:1 munosabatda bo'lgan bo'lsa, 1990 yillarda bu ko'rsatkich 64:1 xolatga etib keldi. Hattoki, oziq-ovqat muammosi o'sib chuqur xalqaro krizisni keltirib chiqarishi ehtimoli ham mavjuddir.

Bunday holatda vagona halqaro strategiya kerak bo'lib, unda baiarilishi oddiy ish bo'lmagan, mamlakatlarning kelishilgan harakatlari va qabul qilgan qator majburivatlarni aks etishi lozim.

1992 yilda dunyoning 1500 dan ortiq etakchi olimlari, jumladan, 102 ta Nobel mukofoti laureatlari tomonidan «Omillar insonivattni ogohlantiradi» nomli memorandumini imzoladilar, unda kishilarning resurslarni ishlatishi va er yuzida havot faolivatini ta'minlash munosabatlarini o'zgartirishga qaratilgan chaqiriq bayon etilgan.

1994 yilda BMTning aholishunoslik fondi kelgusida oziq-ovqat muammosini hal qilishni er resurslarini buzilishini oldini olish va aholi ko'payishini barqarorlashtirish orqali hal qilish taklifi bilan chiqdi, unga ko'ra 2050 yilda aholi soni 7,3 mlrd kishi bo'lishi kerak. Bu dasturni amalga oshirish unda 61,2 mlrd AOSH dollari zarur bo'lib, uning kata qismi o'rmonlarni tiklash va haydaladigan erlarni saqlash tadbirlariga sarflanadi.

Amerika olimlari L. Braun va X. Keyn isbotlashicha, xalqaro aloqalardagi ustuvor vo'nalish qurollanish muammosiga emas, balki oziq-ovqat defitsitini hal qilish muammosi hisoblanadi.

Uzoq kelajakda insoniyat oziq-ovqat muammosini samarali echish yo'larini ilmiy-texnika progressining ustuvor yo'nalishlarini rivojlantirish asosida topadi. Zamonaviy sharoitlarda butun jahon hamjamiyatining kelishilgan sivosat va hamkorlikdagi amaliy harakatlar lozim bo'lib, kelgusida qishloq xo'jaligini rivojlantirish va har bir mamlakat darajasida oziq-ovqat fondini shakllantirish masalalari birgalikda hal qilinishi lozim.